

Жанина Стоянова / Zhanina Stoyanova

ИЗОБРЕТЕНИТЕ ТРАДИЦИИ И ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ КАТО ТУРИСТИЧЕСКИ РЕСУРС

The Invented Traditions and Their Use as a Tourist Resource

Abstract: The article highlights some examples of invented tradition in Bulgaria. Discussing tourism and invented traditions the stress is laid on the economic factors, the benefits and drawbacks to receiving areas and the impact of tourism on “authentic” customs, practices and folklore. Using the case of Bulgaria, this article postulates that natives can show their specific rituals, celebrations, or events to the foreign guests, and these spectacles can make an enormous contribution by being a tool of creating and asserting local identity, positive image and easier recognition of a tourist destination.

Keywords: invented traditions, heritage, local identity, tourism.

България е страна с богата история и културно наследство, чиито корени датират от хиляди години – древни тракийски руини, средновековни крепости, православни църкви и манастири и живи народни традиции. Именно културните обекти и практики, вярванията и обичаите предлагат на гостите и посетители на страната уникален поглед върху историята, изкуството, музиката и характерния бит на българите. Съвременният туризъм, като един високодинамичен сектор обаче, има своите нови изисквания и подобно на много други страни България се адаптира към тях, за да привлече повече посетители. Един от начините, по които нашата страна прави това, е, като възприема концепцията за „изобретената традиция“, която се отнася до създаването на нови културни практики и обичаи, които имат за цел да напомнят за миналото, дори и да не бъдат исторически достоверни или автентични.

Изобретените традиции биват обект на академични изследвания в различни научни области, включително антропология, социология, туризмология, история. Те се разглеждат като важни културни явления, защото често служат за създаване на усещане за идентичност и общност сред хората, а също така могат да имат значително икономическо и политическо въздействие.

Много от изследователите, които пишат по този въпрос, обръщат внимание как се създават изобретените традиции, проследяват как се променят с течение на времето и как биват възприемани и адаптирани от местните. Други анализират политическите и икономическите последици от изобретените традиции, акцентирайки как те могат да бъдат използвани за конструиране на нации, културни и религиозни идентичности, дори да насърчават развитието на туризма¹.

Основен акцент в тази статия са изобретените традиции, които се създават с цел укрепване на културната идентичност, поддържане на туризма, създаване на общностни връзки или подчертаване на национални или регионални характеристики. Те често се формират или адаптират, за да отговарят на съвременни обстоятелства и нужди.

Актуалността на темата е мотивирана от това, че:

- България предлага възможности за наблюдение и изследване на изобретените традиции, които имат стойност за локалните общности;

- при представяне от страна на медиите определени традиции и празници биват описвани като многовековни без позоваване на достоверни източници за подобни твърдения;

- традиционни за даден регион практики биват преоткривани и адаптирани с течение на времето по други места и към днешна дата се изпълняват като туристическа атракция.

Използване на понятието изобретена традиция изисква още в самото начало да се разясни какво се разбира под това. За да вникнем в неговата същност е нужно да тръгнем от разкодиране на значението му, а то се съдържа в самото наименование на понятието. Изобретените традиции са културни практики, които се представят или възприемат като традиционни и обикновено се твърди, че техните корени започват в далечното минало, но всъщност са относително скорошно явление и често дори са съзнателно измислени от разпознаваеми исторически актьори. Концепцията за изобретените традиции е въведена за първи път от историците Ерик Хобсбаум и Терънс Рейнджър в книгата им „The Invention of Tradition“, публикувана през 1983 г. Във въведението, написано от Хобсбаум, се твърди, че много традиции, които хората приемат за древни, за които се твърди, че са стари и изглеждат като такива, са всъщност скорошни конструкции, измислени и изобретени за политически или социални цели². Феноменът е особено отчетлив в съвременното развитие на нациите и на национализма.

Определението на Хобсбаум може да бъде допълнено и изобретените традиции да се разглеждат не само като обичаи и практики, създадени съвсем наскоро, често с цел да задоволят съвременни потребности или туристически интереси, но и да включват такива, които се внасят от други държави и народи или се адаптират към съвременността. В контекста на туризма в България изобретените традиции могат да включват организирани събития, които представят традиции и обичаи извън мястото и времето на тяхното случване, реа-

накторски фестивали, исторически възстановки, реконструиращи миналото и други културни инициативи, които са създадени с цел да привлекат посетители и да представят културното богатство на страната.

През последните години се наблюдава появата на многобройни фестивали, немалка част от които са прояви, залагащи на адаптирането на традиционни и съвременни културни празници, демонстрации на различни видове изкуства, фолклорни празници, празници на традиционни производства, фолклорни зрелища³. Ключово за фестивалния туризъм е, че се отличава с масовост и предлага на туристите богато жанрово разнообразие, а за местните е източник на икономически ползи. Този вид туризъм съчетава в себе си адаптациите на известните народни празненства и празници на специфични национални символи, но трудно може да се твърди, че те представляват традицията в нейната чистота и автентичност, а по-скоро се доближат до художествено произведение, което следва свой сценарий. В тази връзка фестивалите имат по-голяма прилика с измислените традиции.

Не винаги продължителният период на съществуване (години или дори десетилетия) на подобни събития може да бъде обяснен единствено и само с желаните икономически ползи. Внимателното изследване на мотивацията и избора на създателите, изпълнителите и публиката на нови традиционализирани прояви сочи вместо това към утвърждаване на местната и национална културна идентичност в лицето на сезонната масова чуждестранна инвазия.

Изобретените традиции са широко разпространени в много държави по света. Типичен пример за това е празнуването на Хелоуин. Въпреки че има дълга история, която датира много преди времето на възникване на християнството, към днешна дата празникът се свързва с Все светии в християнския календар. В случая Хелоуин се описва като изобретена традиция, поради това че в някои страни той се практикува извън неговия традиционен културен контекст, като често съвременният му прочит се счита за новаторски и комерсиален. Днес Хелоуин представлява амалгама от различни културни влияния и търговски интереси. Например търговската индустрия, особено в Северна Америка, активно насърчава използването на костюми, декорации и други аксесоари, които стават съставна част от традицията. Също така масовите паради и партита, свързани с Хелоуин, често са резултат на модерни маркетингови и организационни усилия, което отдалечава значително празника от неговия първоизточник⁴. Въпреки че празникът може да бъде използван като пример за изобретена традиция в някои аспекти, важно е да се отбележи, че той също така притежава исторически корени, от които значително се е отдалечил.

Концепцията за украсеното иглолистно дърво по Коледа също може да бъде разгледана като изобретена традиция, която се появява през XIX в. и е популяризирана от принц Албърт, консорт на кралица Виктория. Той заимства идеята от средновековни племена, населявали днешна Германия, използвайки вечнозеленото дърво като символ на прераждането на Христос. Далеч преди възникване на християнството обаче исторически източници показват

украсяването на вечнозелени клонки още в древен Египет 3000 години пр.н.е. Древните египтяни украсяват домовете си по време на зимното слънцестоене с клонки в чест на бога-слънце Ра. В днешно време украсяването на вечнозеленото растение по време на коледните празници се е превърнало в многомилардна индустрия в световен мащаб⁵.

Един от най-широко разпространените празници в държавите, част от западната култура, е Свети Валентин. И макар да има исторически източници, потвърждаващи съществуването на не един, а няколко светци с това име, среднотатистическият човек обвързва деня с традиции, създадени в последните десетилетия. Не са малко историците, които смятат произведението „Парламент на птиците“ на английския поет Джефри Чосър за първото, свързващо „валентиновия ден“ с любовта. Това твърдение обаче е оспорено от изследователи като Джак Орух, според когото тези традиции, документираны в подробности в произведението на Чосър, са всъщност случайност и не съществуват данни за тях в по-ранно време⁶. От всички познати днес светци в християнството, съществуват около 30, носещи името Валентин или Валентина, но нито един от тях не се свързва с любовта. Първата картичка с любовно послание („валентинка“) е изпратена през 1415 г., но истинското комерсиализиране на празника започва в началото на XX в. с масовото производство на картички с любовни послания.

Дотук посочените примери търпят промени през историческите периоди, докато според Хобсбаум във времена на динамика, конфликт и кризисни ситуации, в които обществото се променя, някои традиции умишлено остават непроменени, въпреки обществения натиск⁷. Непроменената нарочно традиция е предпоставка за изграждане на чувство на чест и национална гордост, напомняща за предходни успехи на нацията. Пример за подобна традиция са ритуалите, които се изпълняват около коронацията на монарха във Великобритания. Протоколът за кралска коронация се дефинира и предефинира няколко пъти в историята, като един от най-достоверните източници на информация е ръкописът *Liber Regalis* (от лат. „Кралска книга“), който се намира в Уестминстърското абатство и е написан през XIV в., като е преведен на английски чак в XVII в. по време на Реформацията в Англия. До ден днешен Английската корона се базира именно на тези описани традиции, които остават някак статични в един динамичен свят. Според социологическо проучване около 40% процента от британците вярват, че монархията има положително влияние върху туризма във Великобритания⁸. Част от причините за това са, че:

- на кралското семейство се гледа като на обект на национална гордост;
- монархията е обвързана с културното наследство на Великобритания;
- събития, свързани с кралското семейство, са притегателна сила за чуждестранни туристи – коронации, сватби, юбилеи и лични поводи в кралското семейство;
- кралското семейство притежава и управлява редица туристически атракции като например Бъкингамския дворец и замъка Уиндзор.

Изобретените традиции играят роля и в насърчаването на регионалната идентичност в България. Те могат да служат като общ фактор, обединяващ хората с общи ценности и интереси. Изобретени традиции като т.нар. „мъжко хоро“ в Калофер помагат за създаването на уникална идентичност, която отличава една общност от други общности, като изразяват съвременни ценности и реалии, които не се вписват в стари стереотипи. А като резултат от активното участие на хората в подобни изобретени традиции, те съграждат и своя собствена идентичност. Това може да спомогне за поддържането на самосъзнание и усещане за принадлежност. Популяризирайки тези традиции, българската туристическа индустрия е в състояние да подчертае разнообразното културно наследство на страната и да насърчи туристите да посетят различните региони на България. Важно условие в случая е, че трябва да се посочи, че става въпрос за изобретена традиция, а не да се разчита единствено на информация от медиите, които представят подобни празници като „традиционни“ с „почти вековна традиция“⁹. Подобни медийно формулирани празници могат да бъдат предмет на критика и спорове.

Успехът на един туристически ресурс може да бъде сериозно подпомогнат от историята, свързана с него. Такива са и случаите с Фестивала на фолклорната носия в Жеравна, Делювите празници в Златоград, Националния фолклорен фестивал в Рожен, Гайдарското надсвирване и събор в Гела, където през последните десетилетия се развива успешно насочената към туристите индустрия на културното наследство. Акцент при тези събития е демонстрирането на българското, като това става на първо четене чрез облекло, музика и танци. Традиционните костюми са задължителен дрескод за гостите на подобен вид фестивали – някои автентични, други ушити по образец, трети, копиращи костюми на фолклорните ансамбли или просто свободно съчетаващи отделни елементи от традиционната носия – пафти, шевици, гайтани и друга украса, възпроизвеждащи собствената индивидуална представа за „традиционната фолклорна носия“¹⁰.

Отделно пример за възраждане на традиционните танци и музика са т.нар. хоротеки, където желаещите могат да отидат, спортно облечени и да се забавляват като танцуват народни хорá, а мястото да бъде фитнес клуб, читалище или частна школа. Днес народните танци са се превърнали в част от културата на свободното време¹¹. Отделно много танцови групи се представят в специално направени традиционни костюми и с професионална хореография, създавайки динамичен и визуално зрелищен спектакъл, който привлича посетители. През последните години тази традиция е актуализирана и модернизирана, за да стане по-привлекателна и за туристите.

Изключително благодатно време за създаване на изобретени традиции е периодът на социализма. През 60-те години на XX в. в Кюстендил успешно се създава такава традиция в контекста на политическата обстановка по онова време. Празникът „Кюстендилска пролет“ постепенно се „опитомява“ от социалистическите власти, като се прочиства от религиозните си елементи и

се преосмисля – ангажира се с „ново, социалистическо съдържание“. Празникът се утвърждава като успешна изобретена традиция през социалистическия период. През годините новите елементи на честванията включват конкурс за красота, церемония по предаване на символите на града, шествия, различни културни и спортни прояви¹². В този случай изобретената традиция не само е популяризирала региона чрез празника, но нейната основна цел е била да изкорени елементите от честванията, които не пасват на догмите на политическата обстановка и да предложи нови, които са далеч по-приемливи.

Може би един от най-разпознаваемите кулинарни национални символи сред българи и чужденци е шопската салата. Подробно разгледана от българския изследовател Стефан Дечев, тя също спада към изобретените традиции¹³. Създадена в днешния си вид в края на 60-те години на XX в., тя започва да присъства в менютата на ресторантите на „Балкантурист“. През следващото десетилетие салатата вече се превръща в атракция и любимо ястие на чуждестранните туристи, а масовото ѝ утвърждаване се случва през 80-те години. За нея определено може да се твърди, че е една успешно наложила се изобретена традиция и днес се разпознава като една „типично традиционна българска“ салата.

Въпреки това е важно да се отбележи, че не всички изобретени традиции са създадени еднакви и някои може да не бъдат добре приети от местната общност. Например някои изобретени традиции могат да се разглеждат като неподходящи или неуважителни към културното наследство, докато други могат да се разглеждат като комерсиализирани и неавтентични. Ето защо е важно за българската туристическа индустрия внимателно да обмисли културното въздействие на всякакви новоизмислени традиции, преди да ги популяризира, и да работи в тясно сътрудничество с местната общност, за да гарантира, че те са добре приети и възприемани като уважителни и подходящи.

Изучаването на изобретените традиции е важно, защото ни помага да разберем как обществата създават и поддържат усещане за идентичност, приемственост и легитимност. Разбирането как и защо тези традиции са създадени, може да ни помогне да разгледаме критично историите, които разказваме за себе си и за нашите общества, и да предизвикаме доминиращи разкази, които могат да бъдат изключващи или потискащи.

Можем да обобщим, че изобретените традиции са феномен, който трябва да бъде наблюдаван и изследван от специалистите по-обстойно, за да се направят анализи, разчитащи на по-задълбочени проучвания. А дали изобретените традиции могат да бъдат позитивно явление в живота на общностите или явление, унищожавашо култури (дори и несъзнателно) и изкривяващо представите за другите култури, ще покаже времето.

В заключение можем да кажем, че изобретената традиция е важен ресурс за туризма в България, позволяващ на страната да демонстрира своето богато културно наследство по начин, който е едновременно привлекателен и достъпен за посетителите. В контекста на туризма изобретените традиции

могат да се разглеждат като начин за създаване на уникални преживявания за посетителите и за превръщане на дестинацията в по-привлекателна. В България това се прави под формата на редица фестивали, събития и културни практики, които имат за цел да покажат наследството и традициите на страната по начин, който е едновременно достъпен и забавен. Възприемайки тази концепция, България е в състояние да създаде уникални и запомнящи се преживявания за туристите и да помогне за запазването на културните си традиции за бъдещите поколения.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ **Said, E.** *Orientalism*. New York, 1979; *The Invention of Tradition*. E. Hobsbawm, T. Ranger, eds. Cambridge: University Press, 1983; **Trevor-Roper, H.** *The Invention of Tradition: The Highland Tradition of Scotland*. – In: *The Invention of Tradition*. E. Hobsbawm, T. Ranger, eds. Cambridge: University Press, 1983, 15–41; **Bendix, R.** *Tourism and Cultural Displays: Inventing Traditions for Whom?* – *Journal of American Folklore*, 1989, 102, 131–146; **Billig, M.** *Banal Nationalism (Theory, Culture and Society)*. London, 1995; **Anderson, B.** *Imagined Communities*. London, 2006.

² *The Invention of Tradition...*, 1–14.

³ **Янчева, Кр.** Аспекти на усъвършенстване на фестивалния туризъм в България. – *Известия на ИУ – Варна*, 2014, 4, 57–72.

⁴ Първоизточникът на Хелоуин се споменава за пръв път в исторически източници, описващи обичаите на келтите, населяващи днешна Великобритания. След завладяването на келтите от Римската империя традицията се е използвала, за да дообогати други празненства, а по-късно са се насложили и християнски елементи.

⁵ **Kaiser, C., M. Ernst.** *Christmas Trees*. – <<http://www.uky.edu/ccd/sites/www.uky.edu/ccd/files/christmastrees.pdf>> (20.11.2023)

⁶ **Oruch, J. B.** *St. Valentine, Chaucer, and Spring in February*. – *Speculum*. 1981, 56/3, 534–565.

⁷ *The Invention of Tradition...*, p. 105.

⁸ Two in five Britons think the Monarchy should be modernised, but demand for reform was higher at the turn of the century. – <<https://www.ipsos.com/en-uk/two-five-britons-think-monarchy-should-be-modernised>> (20.11.2023)

⁹ С традиционно мъжко хоро извадиха кръста от водите на река Тунджа. – <<https://dariknews.bg/novini/bylgariia/s-tradicionno-myzhko-horo-izvadiha-krysta-ot-vodite-na-reka-tundzha-snimkivideo-2335411>> (15.01.2023)

¹⁰ **Лулева, А.** Традиция и традиционализация: Калоферското мъжко хоро. – В: *Етнологията в променящия се свят*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2020, 197–215.

¹¹ Пак там.

¹² **Казаларска, Св.** Празникът „Кюстендилска пролет“ и социалистическата празничност: „изобретяването“ на празника. Част I. – *Български фолклор*, 2022, 1, 53–75.

¹³ **Дечев, Ст.** „Шопската салата“: как се ражда един национален кулинарен символ. – В: *В търсене на българското: мрежи на национална интимност*. София: Институт за изследване на изкуствата, 2010, 411–463.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Дечев, Ст. „Шопската салата“: как се ражда един национален кулинарен символ. – В: В търсене на българското: мрежи на национална интимност. София: Институт за изследване на изкуствата, 2010, 411–463 [Dechev, St. „Shopskata salata“: kak se razhda edin natsionalen kulinaren simvol. – V: V tarsene na balgarskoto: mrezi na natsionalna intimnost. Sofiya: Institut za izsledvane na izkustvata, 2010, 411–463].

Казаларска, Св. Празникът „Кюстендилска пролет“ и социалистическата празничност: „изобретяването“ на празника Част I. – Български фолклор, 2022, 1, 53–75. [Kazalarska, Sv. Praznikat „Kyustendilska prolet“ i sotsialisticheskata praznichnost: „izobretyavaneto“ na praznika. Chast I. – Balgarski folklor, 2022, 1, 53–75].

Лулева, А. Традиция и традиционализация: Калоферското мъжко хоро. – В: Етнологията в променяния се свят. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2020, 197–215. [Luleva, A. Traditsiya i traditsionalizatsiya: Kaloferskoto mazhko horo. – V: Etnologiyata v promenyashtiya se svyat. Sofiya: AI „Prof. Marin Drinov“, 2020, 197–215].

Янчева, Кр. Аспекти на усъвършенстване на фестивалния туризъм в България. – Известия на ИУ – Варна, 2014, 4, 57–72 [Yancheva, Kr. Aspekti na usavarshenstvane na festivalnia turizam v Bulgariya. – Izvestiya na IU – Varna, 2014, 4, 57–72].

Anderson, B. Imagined Communities. London, 2006.

Bendix, R. Tourism and Cultural Displays: Inventing Traditions for Whom? – Journal of American Folklore, 1989, 102, 131–146.

Billig, M. Banal Nationalism (Theory, Culture and Society). London, 1995.

Hobsbawm, E. Introduction: Inventing Traditions. – In: The Invention of Tradition. E. Hobsbawm, T. Ranger, eds. Cambridge: University Press, 1983, 1–14.

Hobsbawm, E. Mass Producing Traditions: Europe 1870–1914. – In: The Invention of Tradition. E. Hobsbawm, T. Ranger, eds. Cambridge: University Press, 1983, 263–307.

Oruch, J. B. St. Valentine, Chaucer, and Spring in February. – Speculum, 1981, 56/3, 534–565.

Said, E. Orientalism. New York, 1979.

The Invention of Tradition. E. Hobsbawm, T. Ranger, eds. Cambridge: University Press, 1983.

Trevor-Roper, H. The Invention of Tradition: The Highland Tradition of Scotland. – In: The Invention of Tradition. E. Hobsbawm, T. Ranger, eds. Cambridge: University Press, 1983, 15–41.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ / INTERNET SOURCES

Kaiser, C., M. Ernst. Christmas Trees. – <<http://www.uky.edu/ccd/sites/www.uky.edu/ccd/files/christmastrees.pdf>> (20.11.2023)

Two in five Britons think the Monarchy should be modernised, but demand for reform was higher at the turn of the century. – <<https://www.ipsos.com/en-uk/two-five-britons-think-monarchy-should-be-modernised>> (20.11.2023)